

Irene Costera Meijer en Marjolein van Vossen

VOORBEELDIGE TELEVISIE?

Moderne en postmoderne relatievertogen in hedendaags populair drama

Vormen *Sex and the City*, *Will and Grace* en *Friends* een bedreiging voor traditionele waarden? In navolging van Amerikaans onderzoek concluderen Irene Costera Meijer en Marjolein van Vossen dat niet-traditionele relatievormen in series op de Nederlandse televisie oververtegenwoordigd zijn, maar dat zij tegelijkertijd een traditionele boodschap verkondigen. Daarnaast kenmerken zij zich door een eigen dynamiek die verklaart waarom de media en onderzoekers steeds weer bezorgd zijn over de invloed op het echte leven.

Inleiding*

Julia (13 jaar): Wanneer had je voor de laatste keer seks?

[Moeder Susan onderbreekt haar werkzaamheden]

Julia: Mocht ik dat niet vragen?

Susan: Jawel, ik probeer het me alleen te herinneren.

Uit de pilot aflevering van de populaire serie *Desperate Housewives*

(Net 5, 1-03-2005)

Hoe ga je om met je moeder, je tienerdochter, of je vriendinnen? Hoe maak je een einde aan je verkering en wanneer ben je toe aan seks? Mensen ontlene hun opvattingen over familie- en persoonlijke relaties voor een belangrijk deel aan populair televisie drama (Perse, Pavitt en Burggraf 1990; Signorielli 1991; Signorielli en Morgan 2001; Segrin en Nabi 2002; Eggermont 2003). Kennis over seksualiteit en seksuele relaties halen jongeren liever uit soap opera's dan bij hun ouders of leerkrachten. Soaps vinden ze informatiever, minder gênant en meer afgestemd op hun eigen behoeften en interesses (Buckingham en Bragg 2003). Omdat populaire televisie langzaam maar gestaag instituties als gezin en school van hun eerste plaats verdringt, zeker waar het gaat om informatie over persoonlijke leefstijlen, is het belangrijk om amusement niet alleen

te beoordelen op z'n verstrooiende waarde, maar ook de informerende rol ervan serieus te nemen (Bielby en Harrington 1991; Chambers 2001).

In de Verenigde Staten betonen onderzoekers zich al lange tijd bezorgd over de gestage afname van de hoeveelheid kerngezinnen met een traditionele taakverdeling op televisie (Skill et al. 1978; 1994; 2000). Het telkens weer oploeiende debat over de invloed van televisie moet worden begrepen in de context van het Amerikaanse gezinswaardendebat ('family values'). In dit debat worden de toenemende aantallen echtscheidingen, tweeverdieners, alleenstaande ouders, openlijk homoseksuelen en samenwonenden etc. aangewezen als bron van tal van maatschappelijke problemen zoals jeugdcriminaliteit, armoede en schoolachterstand (Fox Harding 1990). Inmiddels is ook Nederland in de ban van normen en waarden (Van den Brink 2004; WRR-rapport 2003; Zwaan 1996). Hoewel geen sprake is van 'morele paniek' als het gaat om televisie, is ook in ons land de televisieverbeelding onderwerp van discussie. Zo stelt de filosoof Ad Verbrugge in een interview in *de Volkskrant* (2004) over normen en waarden dat televisie ons een cultuur laat zien 'waar mensen elkaar afbekken waar men helemaal gericht is op het manifesteren van zichzelf van winnen desnoods ten koste van de ander.' Ook de verbeelding van geëmancipeerde, zelfstandige vrouwen in populaire televisieseries als *Sex and the City* is een veel besproken onderwerp in Nederlandse dagbladen en tijdschriften. De afgelopen twee jaar (april 2003 – april 2005) verschenen maar liefst 466 artikelen over *Sex and the City*.¹ In meerdere artikelen wordt een verband gelegd tussen deze serie en het gedrag van jonge vrouwen in de werkelijkheid (De Bruin 2005; Busscher 2005; Hulscher 2004; De Jong 2004; Van Panhuis 2004; Smalbrugge 2004; Stuiver 2005; Vos 2003; Wierenga 2004).

Bezorgdheid over de gestage afname van het percentage traditionele televisiegezinnen vormde de afgelopen 25 jaar aanleiding voor een groot aantal Amerikaanse studies. Dat gold zowel voor het onderzoek naar de verbeelding van gezinssamenstellingen (Greenberg et al. 1980; Robinson en Skill 2000: 160; Skill et al. 1978; 1994; 2000), de receptie van televisiegezinnen (Douglas 2001; Fudge Albada 2000) als het onderzoek naar de verbeelding van interactie- en communicatiepatronen binnen het gezin (Comstock en Stryzewski 1990; Larson 1993; Heintz 1992; Skill en Wallace 1990).

Fascinerend was echter dat wij bij het analyseren van deze onderzoeken naar de verbeelding van televisiegezinnen *geen enkele* studie vonden die uiteindelijk ook *concludeerde* dat televisie een slecht voorbeeld vormde. Ongeacht de gezinsstructuur werden traditionele gezinswaarden in televisieseries gepresenteerd als goed en wenselijk (Cantor en Cantor 1991). Zelfs de aangeboden disfunctionele gezinsmodellen op televisie zouden volgens de onderzoekers het kijkende gezin nog tot voorbeeld kunnen strekken omdat deze in vergelijking met het televisiegezin beter af zijn. Kortom, van televisieseries viel weinig kwaad te duchten.

Hoe komt het dan toch dat onderzoekers telkens weer aanleiding zien om zich druk te maken over de impact van televisie op onze relatiepraktijken? Waarom zouden televisieonderzoekers zich niet kunnen neerleggen bij de conclusie dat televisie een voorbeeldig medium vormt als het gaat om relaties? Je zou toch mogen verwachten dat na 25 jaar onderzoek naar tv-relaties een zekere metaalmoetheid optreedt als men steeds tot dezelfde geruststellende conclusie komt. Waarom blijven relatieseries reden geven tot zorg en dus tot onderzoek, terwijl de grond voor deze inspanningen door diezelfde onderzoeken voortdurend onderuit wordt gehaald?

We onderzochten deze kwestie op twee manieren. Allereerst bekeken we in navolging van Amerikaanse televisiestudies welke relatiepraktijken op de Nederlandse televisie gepresenteerd worden. Is ook in Nederland sprake van een onrustbarende ondervertegenwoordiging van het kerngezin op televisie? Met behulp van deze onderzoeksresultaten beantwoorden we de vraag in hoeverre de aard en frequentie van de getoonde relatievormen reden tot zorg zouden kunnen zijn. In de tweede plaats onderzochten we welke relatievertogen op televisie aan bod kwamen. Biedt de specifieke constellatie van relatievertogen wellicht een verklaring voor het telkens terugkerende debat over de invloed van televisie op onze relaties in de wereld daarbuiten? In dit verband stelden we de vraag naar de specificiteit van het medium televisie. In aanvulling op Amerikaanse televisiestudies vroegen wij ons af of relatieverhalen op televisie door de specifieke aard en eisen van het medium en het genre 'relatiedrama' misschien een eigen logica volgen en in hoeverre deze medialogica in verband kon worden gebracht met de blijvende aandacht voor relatieseries.

Relatiepraktijken op prime time televisie

Het gezin is al lange tijd niet meer de hoeksteen van de maatschappij. We zien een explosieve groei van het aantal alleenwonenden, ongehuwd samenwonenden en echtscheidingen (NGR 1997; 2001). Uit gegevens van het CBS en SCP over de toename van het aantal echtscheidingen blijkt dat relaties niet slechter zijn geworden, maar dat mensen andere verwachtingen van het huwelijk hebben gekregen en eerder dan voorheen hun relatie verbreken als deze daaraan niet voldoet (Van den Brink 1997). Mensen stellen tegenwoordig hogere eisen aan de ware liefde. Televisie blijkt op dat punt een belangrijke rol te vervullen. De percepties die kijkers hebben van hun relaties, en van huwelijk en liefde worden door Perse, Pavitt en Burggraf (1990), Segrin en Nabi (2002) en Signorielli (1991) in verband gebracht met televisiebeelden van relaties: 'Specifically, television may be the single most common and pervasive source of conceptions and actions related to marriage and intimate relationships for large segments of the population' (Signorielli 1991: 121).

Volgens Skill et al. (1978; 1994; 2000) en Greenberg et al. (1980) was het televisiegezin tot de jaren negentig overwegend conventioneel van samenstelling. Dit betekende niet dat het gezin de dominante leefvorm was op televisie. Zelfs in de ‘conservatieve’ jaren vijftig bestond slechts 38% van de Amerikaanse televisiegezinnen uit een vader, een moeder en één of meer kinderen. In de jaren negentig daalde dit percentage tot 25%. Recenter onderzoek geeft aan dat de tendens tot meer complexe en diverse samenleefvormen tijdens de Amerikaanse piekuren op televisie doorzet (Robinson en Skill 2000: 160).

Om een vergelijking te kunnen maken met Amerikaans onderzoek zijn de samenstelling en het voorkomen van leefvormen in televisieseries op Nederlandse zenders geanalyseerd volgens de indeling van Robinson en Skill (2000). Data voor dit onderzoek vormen 61 drama- en komedieseries uitgezonden op 9 Nederlandse zenders² tijdens drie afzonderlijke weken in 2002 en 2003³ (zie tabel 1).

TABEL 1 Overzicht geanalyseerde drama- en komedieseries

Week 21-10-02 t/m 27-10-02	Week 03-02-03 t/m 09-02-03	Week 05-05-03 t/m 11-05-03
1. The Young Ones	1. Najib en Julia	1. Becker
2. Costa!	2. Westenwind	2. Seinfeld (5afleveringen)
3. SamSam	3. SamSam	3. Frasier
4. Friends	4. Friends	4. Friends
5. Frasier	5. Titus (5afleveringen)	5. Everwood
6. Bij ons in de Jordaan	6. Frasier	6. Sex and the City
7. The Gilmore Girls	7. Everwood	7. Keeping up appearances
8. Will and Grace	8. Will and Grace	8. Touched by an Angel
9. Sex and the City	9. Sex and the City	9. Moesha
10. Cheers	10. Cheers	10. Schiet mij maar lek
11. Touched by an Angel	11. Keeping up appearances	11. Mr. Bean
12. T zonnetje in huis	12. Touched by an Angel	12. Toen was geluk heel gewoon
13. Kees en Co	13. Moesha	13. Hearts and Bones
14. Stille Waters	14. Schiet mij maar lek	
15. Cold Feet	15. Bon bini beach	
16. Rozengeur en Wodka Lime	16. The Kuhmars at no.42	
17. Off Centre	17. Kees en Co	
18. Meiden van de Wit	18. Toen was geluk heel gewoon	
19. The Parkers	19. Cold Feet	
	20. Noppen en Naaldhakken	
	21. That 80's show	

Aan de indeling naar leefvormen van Robinson en Skill (2000) is in dit onderzoek de categorie ‘vriendengroep’ toegevoegd, ook als die niet letterlijk als samenleefvorm functioneerde. Dat betekent dat series zoals *Friends*, *Sex and the City*, *Rozengeur & Wodka Lime* en *Costa* bij de analyse konden worden

betrokken. In drie afzonderlijke weken in 2002 en 2003 bleken tijdens piekuren (20.00-22.00) 61 drama- en komedieseries te worden uitgezonden. De samenstellingen en de frequentie van de leefvormen op Nederlandse televisie zijn beschreven in tabel 2.

TABEL 2 Samenstelling en frequentie van centrale relatievormen in prime-time televisieseries

<i>Centrale relatievorm</i>	<i>Frequentie</i>	<i>Percentage</i>	<i>Voorbeelden</i>
• Kerngezin	5	8,2	• Moesha, Kees en Co
• Alleenstaande ouder	10	16,4	• Gilmore Girls, Everwood
• Kinderloos koppel (of uit huis wonende kinderen)	4	6,6	• Toen was geluk heel gewoon
• Meerdere generaties in één leefverband	4	6,6	• 't Zonnetje in huis
• Meerdere leefvormen (twee of meer gezinnen)	10	16,4	• Noppen en naaldhakken, Westenwind
• Vriendengroep	21	4,4	• Sex and the City, Friends
• Geen vaststaande centrale relatievorm	7	11,5	• Schiet mij maar lek, Touched by an Angel
Totaal	61	100,0	

Aan de hand van gegevens van het CBS (2003) berekenden we dat 26.8% van het totaal aantal huishoudens in Nederland uit getrouwde ouders met kinderen bestaat. Dit gold slechts voor 8.2% van de leefvormen in de door ons onderzochte series.⁴ In 21 van de 61 uitgezonden drama- en komedieseries (34.4%) bleek een vriendengroep zelfs de belangrijkste leefvorm in de serie. Het traditionele kerngezin (vader, moeder en kinderen) kwam maar in vijf afleveringen voor als centrale relatievorm, zelfs nog minder vaak dan de alleenstaande ouder.⁵ Het lijkt ons dan ook terecht om te concluderen dat televisie in haar verbeelding van relatiepraktijken geen weerspiegeling vormt van de samenleving. De voorspelling van Weeda (1982) dat vriendschapsnetwerken in de toekomst een centrale rol zullen vervullen in de geïndividualiseerde samenleving lijkt op televisie al uit te komen.

Vriendschapsrelaties vormen veruit de meest voorkomende (samen)leefvorm op televisie. Dat geldt zowel voor de in Nederland uitgezonden Amerikaanse, voor de Britse als voor de Nederlandstalige series. Chambers (2001) suggereert dat televisie daarmee het gezag zou ondermijnen van traditionele gezinswaarden. Als eerste conclusie stellen wij dan ook dat het *beeld* dat de Nederlandse televisie de kijker aanreikt over relatiepraktijken (waaronder de relatieve zware ondervetegenwoordiging van het kerngezin op televisie) meer dan voldoende verklaart waarom (ook in Nederland) critici en onderzoekers zich druk maken over televisie.

Relatiewaarden en relatievertogen in televisieserie

Hoewel alternatieve (niet-traditionele) relatiepraktijken het dominante beeld vormen in de geanalyseerde televisieseries, gingen wij er niet vanzelfsprekend vanuit dat alternatieve relatievormen ook alternatieve gedachten of waarden over relaties impliceren (cf. Shohat en Stam 1993). Noodzakelijke aanvulling op een onderzoek naar de verbeelding van relatiepraktijken is het onderzoeken van de waarden, normen en idealen ten aanzien van huwelijk, vriendschap en gezin in televisieseries.⁶ Immers, relatiepraktijken krijgen betekenis door beelden, maar ook door de vertogen waarin ze worden vervat (Chambers 2001).

Terwijl we de relatiewaarden en -idealen in televisieseries analyseerden, stuitte we op het vraagstuk welke labels we zouden gebruiken. Voor het labelen van relatievertogen in tv-series gingen we te rade bij verschillende wetenschappers die zich niet richten op de vraag naar een veranderende samenstelling of vormgeving van gezinnen en relaties, maar op de veranderende *waarden* die aan deze ontwikkelingen ten grondslag zouden liggen. Op basis van hun studies onderscheiden we twee relatievertogen; een modern relatievertoog en een postmodern relatievertoog. Deze relatievertogen zijn niet volledig tegengesteld aan elkaar, maar volgen wel ieder een eigen logica van waarden en normen die onze kennis, opvattingen en idealen over leefvormen en relaties reguleren. Het spreekt vanzelf dat deze vertogen ideaaltypische constructies zijn. In de traditie van de empirisch filosoof Annemarie Mol (2000; 2004) trachten wij de performativiteit van relatievertogen zichtbaar te maken die wij niet kant-en-klaar aantreffen in de wereld van de televisie, maar die wij eerst hielpen articuleren.

Een modern en een postmodern vertoog over relaties

Het moderne relatievertoog dat uitdrukking geeft aan het kerngezin als de meest ideale relatievorm, zou zijn ontstaan aan het einde van de 18e eeuw (Chambers 2001; Evans 2003; Giddens 1992; Jamieson 1999). Sinds die tijd wordt het huwelijk, de basis voor het gezin, steeds nauwer gekoppeld aan romantische ideeën zoals 'ware liefde' en 'liefde voor altijd'. In de logica van dit moderne vertoog wordt de liefde vervolgens bezegeld met een huwelijk en vloeit seks hieruit voort. Hoewel in de loop van de twintigste eeuw traditionele opvattingen die uitgaan van sekseongelijkheid plaats maken voor gelijkwaardigheid, intimiteit en gezamenlijkheid blijft de ideale vorm van het gezin onveranderd (Chambers 2001). In een modern relatievertoog garandeert het gezin stabiliteit en geeft het geborgenheid aan intieme relaties tussen mensen. Het loslaten en veranderen van dit uitgangspunt zou tot verloedering en normvervaging leiden. Individualisme staat in dit vertoog op één lijn met egoïsme en nihilisme. Individualistisch ingestelde mensen zouden hun eigen geluk boven dat van de gemeenschap plaatsen en die houding krijgt de schuld van tal van sociale en maatschappelijke problemen (Evans 2003). Samenvat-

tend komen we op basis van bovengenoemde auteurs tot de volgende typering van de logica van het moderne relatievertoog. Aan de linkerkant bevindt zich de kolom met de positief gewaardeerde waarden, normen of idealen, in de rechterkolom wordt de afwijking daarvan zichtbaar.

TABEL 3 Modern vertoog over relatiepraktijken

<i>Modern relatievertoog</i>	
<i>Waarde, norm of ideaal</i>	<i>Afwijkend of afschrikwekkend</i>
• Kerngezin (vader, moeder, kinderen)	• Andere leefvormen (bijvoorbeeld alleenstaand ouderschap)
• Gelukkig, stabiel gezin	• Onstabiel probleemgezin
• Eeuwige trouw	• Ontrouw
• Segregatie van primaire verantwoordelikheden tussen mannen en vrouwen (kostwinner – verzorger)	• Geen segregatie, maatschappelijke problemen oorzaak van tweeverdieners en werkende moeders
• Seks gekoppeld aan het huwelijk	• Losbandige seksuele normen
• Vaste, serieuze relatie gebaseerd op ware romantische liefde	• Onstabiele, onzekere relaties gebaseerd op tijdelijkheid
• Ouderlijk gezag, gehoorzaamheid van kinderen	• Onderminning ouderlijk gezag, losgeslagen en normloze jeugd
• ‘Commitment’, verbondenheid, permanentie	• Egoïsme, nihilisme

Gebaseerd op: Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Bernardes, 1996; Chambers, 2001; Evans, 2003; Giddens, 1992; Jamieson, 1999; Wilterdink en Heerikhuizen, 1993

De labels ‘modern’ en ‘postmodern’ zijn relatief arbitrair. Zo schrijven Weeks (1999), Chambers (2001) en Bernardes (1996) over een ontwikkeling naar ‘post-moderniteit’, maar noemt Giddens (1992) dit zelfde proces een ontwikkeling naar ‘late moderniteit’; Evans (2003) heeft het over de modernisering van liefde en Beck en Beck-Gernsheim (1995) over een proces van individualisering. Toch beschrijven alle auteurs min of meer dezelfde ingrijpende veranderingen in de (waardering van) persoonlijke relaties van mensen. Wij geven er de voorkeur aan om – anders dan deze auteurs – niet te spreken in termen van elkaar opvolgende historische periodes – van modern naar postmodern –, maar over synchroon verlopende ontwikkelingen die vanuit een modern of een postmodern vertoog verschillend worden gewaardeerd. Als individuen zich bijvoorbeeld steeds nadrukkelijker de vraag stellen hoe ze hun leven willen inrichten, wordt deze reflexiviteit vanuit een modern vertoog afgewezen als egocentrisme. Vanuit een postmodern vertoog staat het reflexiever worden van mensen juist voor het bewust worden dat men de vrijheid heeft om zelf keuzes te maken. Terwijl binnen een modern vertoog het huwelijk stabiliteit garandeert, worden vanuit een postmodern perspectief de benauwende codes van het huwelijk zichtbaar. In een postmoderne redenering is het niet op voor-

hand een slechte zaak als, zoals Jamieson (1999) benadrukt, niet ‘het gezin’, maar ‘de goede relatie’ de centrale waarde in het persoonlijke leven wordt. Als het gaat om de articulatie en waardering van leefvormen in een modern vertoog, is het kerngezin normstellend. Afwijkende leefvormen verschijnen vrijwel altijd als ‘problematisch’; alleenstaanden worden niet zelden als zielig beschouwd en bij scheidingen speelt de schuldvraag. Normstellend in een postmoderne setting is daarentegen de mogelijkheid tot zelfontplooiing voor individuen. Welke relatievorm het beste voldoet – huwelijk, samenwonen of woongroep – is daarom niet op voorhand gegeven. In beide vertogen is sprake van een norm en een afwijking die daartegenover staat, maar de afwijking van de één valt niet te reduceren tot de norm van de ander.

TABEL 4 Postmodern vertoog over relatiepraktijken

<i>Postmodern relatievertoog</i>	
<i>Norm of ideaal</i>	<i>Afwijkend of afschrikwekkend</i>
• Leefvorm afhankelijk van behoeften en wensen	• Gevangen zitten in een leefvorm die niet (meer) werkt
• Individuele vrijheid binnen een relatie	• Beperkende, beknellende relaties
• ‘Confluent love’ op basis van wederzijds respect, wederzijdse liefde en persoonlijke groei	• Een relatie waar je voor altijd aan vast zit
• Pure relatie, gebaseerd op overleg en communicatie	• Relatie gebaseerd op ongelijkheid en afhankelijkheid
• Zelfontplooiing	• Opoffering
• Egalitaire verhoudingen tussen ouders en kinderen	• Op ouderlijk gezag gebaseerde relaties tussen ouders en kinderen
• Gedeelde werk en zorgtaken	• Ongelijke, oneerlijke taakverdeling

Gebaseerd op: Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Bernardes, 1996; Chambers, 2001; Evans, 2003; Giddens, 1992; Jamieson, 1999; Wilterdink en Heerikhuizen, 1993

Anders dan een modern vertoog, maakt een postmodern vertoog waardering mogelijk voor de toegenomen vrijheid van individuen in het kiezen van partners en vrienden. Zo spreekt Giddens (1992) van een democratisering van intieme relaties. Deze kenmerkt zich door gelijkwaardigheid en keuzevrijheid en is van toepassing op zowel liefdesrelaties als ouder-kind relaties. Door een toename in emotionele communicatie is er steeds minder plaats voor traditionele hiërarchische relaties. Wilterdink en Van Heerikhuizen (1993: 258) benadrukken dat de ‘ideale relatie’ nu meer dan ooit berust op gelijkheid tussen de seksen en op wederzijdse erkenning van ieders recht op individuele ontplooiing. *Disclosing intimacy* zijn naast *the pure relationship* en *confluent love*, centrale waarden in het postmoderne relatievertoog (Giddens 1992; Chambers 2001). *Confluent love* is een ideaal dat betrekking heeft op de kwaliteit van de relatie en

minder op de kwaliteiten van de geliefde. In een postmodern vertoog zullen mensen in de regel hun relatie verbreken als deze niet langer aan hun verwachtingen voldoet en op zoek gaan naar iemand waarmee ze wel compatibel zijn. De 'pure' relatie onderscheidt zich van de moderne relatie doordat ze de nadruk legt op de kwaliteit van de liefde – overleg, communicatie, samenwerking – in plaats van op de (institutionele) vorm ervan – gezin, huwelijk, trouw, eeuwigheid – (cf. Chambers 2001: 21). Binnen een postmodern vertoog kan om die reden uitdrukking worden gegeven aan bepaalde veranderende seksuele waarden: de openlijke expressie van seksueel verlangen door zowel vrouwen als mannen ook buiten een heteroseksuele, romantische of emotionele verhouding (Evans 2003).

Narratieve analyse van televisieverhalen

Onze vraag was of de specifieke constellatie van de relatievertogen op televisie wellicht een verklaring bood voor het telkens terugkerende debat over televisie en relatiepraktijken. Om inzicht te krijgen in het gebruik van relatievertogen op televisie, bepaalden wij eerst – aan de hand van hun formele narratieve structuur – de afzonderlijke plotlijnen. Narratief kenmerk van elk verhaal (op televisie en daarbuiten) is dat het begint met een stabiele fase. Vervolgens ontstaat er een verstoring of conflict. In de derde en afrondende fase wordt een nieuw evenwicht bereikt door het oplossen van het conflict (Thwaites, Davis en Warwick 2002). Dergelijke verhaallijnen in de televisieseries vormen de basis voor het analyseren van de dynamiek van relatievertogen. We namen de fase van verstoring aan als cruciaal voor de ontwikkeling van het verhaal. In die verstoring keken we vervolgens naar de waarden die systematisch met elkaar in conflict kwamen. Wij noemden dat een 'relatieconflicthema'. Volgens Abbott (2002) ontwikkelt een narratief zich namelijk niet alleen tussen personages of gebeurtenissen (of entiteiten als 'het gezin'); onderliggend is veelal een conflict tussen waarden.

Onze vertooganalyse richtte zich op de *conflicterende relatiewaarden* in de verhaallijnen van een televisietekst, ongeacht of de verhaallijnen nu betrekking hebben op het gezinsleven, het singlebestaan, ouder-kind relaties, vriendschap of romantische relaties (cf. Potter en Wetherell 1987). De gevonden systematiek in de relatievertogen op televisie bleek aan te sluiten op het sociologische onderscheid tussen modern en postmodern. Meestal kregen de relatieconflicthema's betekenis door het botsen van waarden *binnen* een relatievertoog. Van de 67 relatieconflicten die we vonden, bleken 44 conflicten uitsluitend gestalte te krijgen binnen het moderne vertoog. Een typisch modern relatieconflict is trouw versus ontrouw. In een postmodern vertoog kan dit conflict niet gearticuleerd worden. Beide termen ontleen hun bestaansrecht aan het moderne vertoog. Dat betekent dat een modern relatieconflict slechts mo-

derne oplossingen kent. Als een bepaalde handeling verschijnt als ‘ontrouw’, is de oplossing (op televisie) gegeven: de relatie wordt verbroken.

17 van de 67 relatieconflicten bleken zich te ontwikkelen uit een botsing *tussen* het moderne en het postmoderne relatievertoog. Illustratief hiervoor is een verhaallijn uit de Nederlandse jongerenserie *Costa!* (BNN). In deze aflevering krijgen twee personages ruzie over de toekomst van hun relatie. Voor het ene personage is trouw een waarde die een goede (vaste) relatie vanzelfsprekend kenmerkt. Voor het andere personage betekent een goede relatie dat je elkaar seksueel vrij laat. Wat het ene karakter vanuit een postmodern relatievertoog als ‘seksuele vrijheid’ ziet, vertaalt het andere karakter in een moderne taal als ‘ontrouw’. Het onbegrip tussen beide karakters ontstaat omdat ze hun relatie binnen een verschillend vertoog articuleren. ‘Ontrouw’ is voor het postmoderne karakter geen relevante notie, terwijl het moderne karakter zich niet kan verhouden tot ‘individuele vrijheid’ als *relatie*begrip. De verhaallijn wordt uiteindelijk afgerond doordat het postmoderne personage een moderne positie gaat innemen:

Angela (modern): He dat verhaal he over elkaar vrijlaten enzo, wil je dat nou echt?

Frida (postmodern): Nee, helemaal niet, juist niet, ik ben eigenlijk best jaloers. (...)

Angela: Als je echt van iemand houdt dan ben je diegene gewoon trouw.

Frida: Dan wil je gewoon altijd bij die ander zijn...

Relatieconflicten op de Nederlandse televisie

Onze steekproef bestond uit drie weken prime-time Nederlandse televisie. Het betreft de weken 21-10 t/m 27-10-02, 03-02 t/m 09-02-03 & 05-05 t/m 11-05-03. Prime-time televisie betreft in Nederland de kijkuren tussen 20:00 en 22:00 's avonds. Van de 61 uitgezonden afleveringen van drama- en komedieseries bleken 36 programma's verhaallijnen te bevatten waarin sprake was van een of meerdere relatieconflicten. Door een narratieve analyse van de plotlijnen bepaalden we welke waarden met elkaar in conflict kwamen en hoe deze conflicten uiteindelijk werden opgelost. Hierbij tekenen we aan dat in de logica van het relatievertoog vaker de negatieve, afschrikwekkende ‘afwijking’ fungeerde om de relatie op het ‘juiste’ spoor te houden. Indicatief voor de diskwalificatie van bepaalde relaties waren in dit verband stijlmiddelen zoals humor en ironie, en het uitmeten van meer algemene negatieve gedragingen, zoals liegen en alcoholisme.

In totaal werden 67 conflicten gevonden die wij rangschikten in acht relatieconflicthema's: stabiliteit versus vluchtigheid (12), vriendschap versus liefde (12), trouw versus ontrouw (9), vrijheid versus gebondenheid (8), gezag

versus overleg (7), zorgen versus verzaken (5), abnormale versus gezonde seks (4) en lust versus liefde (4). Voor elke verhaallijn stelden we vast of de conflictthema's zich ontwikkelden vanuit een modern of een postmodern vertoog en welke waarden uiteindelijk zegevierden.

Stabiliteit versus vluchtigheid

In bijna 20 procent (13 van de 67) van de gevonden verhaallijnen over persoonlijke verhoudingen komen de moderne waarden zekerheid, stabiliteit en duurzaamheid in conflict met hun negatieve tegenhangers: onzekerheid, vluchtigheid en frivoliteit. Chambers (2001: 170) beschreef instabiliteit als *the real threat to pro-family campaigners*. Het fundamentele karakter van dit relatieconflicthema verklaart wellicht de prominente aanwezigheid ervan in relatie-series en komedies. In elk verhaal worden de kwaliteiten van een 'goede' relatie uitgemeten tegenover de kwaliteiten van een 'slechte' relatie. Welke waarden (alook eigenschappen, acties en uitspraken) maken een relatie vluchtig en welke waarden leiden tot een goede, gelukkige (lees: duurzame) relatie? De stabiliteit van een relatie hangt samen met andere moderne relatiewaarden als trouw blijven aan elkaar, ware liefde, lichamelijke en geestelijke compatibiliteit (mannen kunnen in een duurzame relatie niet jonger of kleiner zijn dan hun vriendin of vrouw in televisieseries). Wanneer sprake is van een relatieconflict dat zich uit in termen van stabiliteit versus vluchtigheid is de *stabiele* relatie altijd heteroseksueel. Op seks gebaseerde relaties, homoseksuele relaties, relaties op afstand en relaties zonder huwelijksperspectief – voldoen niet aan de norm en houden in dit vertoog geen stand. Overigens doet het conflict tussen vluchtigheid en duurzaamheid zich op televisie zelden voor *binnen* een relatie. Conflicterende waarden krijgen betekenis door een normale en een afwijkende relatie tegenover elkaar te plaatsen. Zo raakt Adam in *Cold Feet* verwickeld in een kortstondige relatie met Amy. Ondertussen fantaseert hij over een gelukkig gezinnetje met zijn grote liefde Rachel. De moderne waarde 'ware liefde' wordt gecontrasteerd met de negatieve houding die Adam aanneemt ten opzichte van zijn 'kortstondige', 'op seks gebaseerde' affaire met Amy.

Vriendschap versus liefde

Omdat vriendschapsrelaties het televisiebeeld domineren (zie tabel 2), is het niet verrassend dat 12 van de 67 thema's (18%) zich ontwikkelen rondom een vriendschapsconflict. Wat wel bevreemdt, is dat vriendschap niet zelf een (postmodern) verhaalthema vormt. Zo ontwikkelen zich geen plotlijnen over de vraag wat bijvoorbeeld een goede vriendschap is. De televisiewerkelijkheid beperkt zich tot een modern vertoog over vriendschap. Dat betekent dat vriendschap in cultureel opzicht haaks staat op een seksuele relatie (Jamieson 1999: 105). Wanneer vriendschap en seksuele aantrekkingskracht toch samen voor (lijken te) komen, ontstaat altijd een conflict. Een verhaallijn uit *Friends* is illustratief. Joey is verliefd op Rachel, een goede vriendin en tevens zijn huisgeno-

te. Gedurende de aflevering zien we Joey hiermee worstelen omdat hij vindt dat er bepaalde 'regels' zijn in een vriendschap – zoals verliefd worden op elkaar – die je niet mag overtreden. Slechts een van de 12 plotlijnen over vriendschap versus liefde behandelt het postmoderne vriendschapsideaal (vergelijk 'de pure relatie' van Giddens, 1992). In *Touched by an Angel* worden twee bevriende mannen door engelen aangemoedigd om hun gevoelens aan elkaar te tonen. Dit is een van de weinige keren dat mannen 'ik hou van je' tegen elkaar zeggen zonder dat dit geassocieerd wordt met homoseksualiteit of in een humoristisch kader geplaatst wordt. In de regel wordt de intieme omgang met vrienden van de andere sekse – zelfs in de series waarin vriendschap centraal staat (zoals bij *Friends*) – en zeker als een personage al in een liefdesrelatie is verwickeld, verbeeld als afwijkend en verkeerd. Een intieme vriendschapsrelatie tussen mannen en vrouwen komt eigenlijk niet voor. Opvallend is wel dat de moderne norm, een strikte scheiding tussen vriendschap en liefde, in de verhalen zelf onuitgesproken blijft. Dat betekent dat dit conflict niet wordt opgelost en de verstoring (spanningsverhouding tussen de waarden) blijft bestaan.

Trouw versus ontrouw

Het typisch moderne relatieconflict trouw versus ontrouw komt in 9 (13%) van de 67 verhalen voor. Het conflict krijgt gestalte vanuit verschillende perspectieven. Vier verhalen worden verteld vanuit het karakter wiens partner met een ander is vreemdgegaan. In drie verhalen zien we het perspectief van de overspelige. En in één verhaal zien we het perspectief van de minnares. In alle verhalen ligt de nadruk op het benoemen van de afwijkende acties en eigenschappen van de karakters die bij een 'overspelige relatie' betrokken zijn. De ernst van het overspel is overigens relatief en berust in drie gevallen op een *one-night-stand* en in één geval zelfs op een zoen. Dat betekent niet dat het overspel niet serieus wordt behandeld, of beter 'afgestraft'. Zes verhalen eindigen met het verbreken van de relatie. In de overige 3 verhaallijnen blijkt de ontrouw of op een misverstand te berusten, of wordt deze dusdanig geïroniseerd, dat de boodschap niet serieus is. Opvallend is dat zodra het 'verstorende' probleem als 'ontrouw' wordt ingekaderd, alternatieve oplossingen uit zicht verdwijnen. Slechts in één verhaal (uit *Cold Feet*) is er ruimte voor een discussie over 'vergeven' en de relatie weer oppakken, eraan werken om er weer iets van te maken. Overigens wordt ook deze relatie op den duur verbroken.

Vrijheid versus gebondenheid

In acht (12%) van de 67 verhaallijnen ontstaat een conflict doordat het personage dat zich bedient van een postmodern relatievertoog (waarin waarden als behoefte aan vrijheid, ruimte, onafhankelijkheid ook binnen een verhouding betekenis krijgen) botst met een karakter dat zich bedient van een modern vertoog (waarin stabiliteit, ernst en trouw richtinggevende waarden zijn). Deze typisch moderne waarden blijken binnen het postmoderne vertoog relatief

betekenisloos. Omgekeerd benadrukt het (postmoderne) personage dat het niet wil vastzitten in een relatie. Opgemerkt moet worden dat de karakters die postmoderne waarden aanhangen in 7 van de 8 plotlijnen vrouwelijke personages zijn. In vier gevallen komen de vrouwen tot inkeer; ze conformeren zich aan de moderne waarden van de vaste, serieuze relatie waar trouw en permanentie centraal staan. Een voorbeeld hiervan is een verhaallijn uit de serie *Will and Grace*. Wanneer Grace denkt dat Nathan op het punt staat om 'ik hou van je' tegen haar te zeggen, krijgt Grace het benauwd. Ze associeert dit met een stap naar een serieuze, vaste relatie en krijgt angstbeelden over 'kinderen krijgen', 'trouwen' en 'voor altijd vast zitten aan dezelfde persoon'. Moderne waarden als 'de ware liefde' en 'liefde voor altijd' worden door Grace gezien als een bedreiging voor haar postmoderne waarden van 'individuele vrijheid' en 'onafhankelijkheid'. Hoewel ze de relatie met Nathan aanvankelijk verbreekt, capituleert ze in het laatste shot van deze aflevering met de magische woorden 'I love you'.

In één plotlijn conformeert het karakter zich niet aan de moderne waarden maar wordt ze in de afrondende fase afkeurend toegesproken door haar vriendinnen. In de resterende drie verhalen zijn het de postmoderne waarden die zegevierden. Een *happy end* krijgt in deze verhalen een postmoderne betekenis. In plaats van 'en ze leefden nog lang en gelukkig' wordt het beëindigen van een relatie (door vrouwen) beschouwd als de beste oplossing. Het vormt het begin van iets nieuws, een middel om de kwaliteit van het leven te verhogen.

Gezag versus overleg

Terwijl vriendschap en liefde niet gecombineerd kunnen worden bij generatiegenoten, lijkt dit in de verhouding tussen ouders en kinderen (uiteindelijk) heel goed mogelijk. Zeven van de 67 relatieconflicten ontstaan als gevolg van een botsing tussen moderne en postmoderne opvoedingswaarden. De ouders proberen hun behoudende (= moderne) waarden op te leggen aan hun kinderen, die op hun beurt opstandig reageren (ruzie!). Uiteindelijk zegeviert in vrijwel alle verhalen het overleg. Dat betekent dat ouders en de kinderen het conflict in postmoderne termen oplossen door met elkaar te overleggen en zo begrip voor elkaar te ontwikkelen. Slechts in één verhaallijn uit de serie *Moesha* voelt de vader zich uiteindelijk geroepen om uit zorg voor het welzijn van zijn zoon zijn gezag te laten gelden.

Terwijl het ideaal van de *pure relationship*, een intieme, gelijkwaardige en vooral vriendschappelijke relatie, op televisie onzichtbaar blijft in vriendschapsverhoudingen, blijkt dit postmoderne ideaal normaal voor de verbeelding van de ouder-kind relatie. Op televisie is het niet ongebruikelijk dat moeders en dochters of vaders en zoons met elkaar omgaan als generatiegenoten. Neem nu de volgende dialoog tussen moeder Lorelai en dochter Rory uit de *Gilmore Girls* (Net 5). Ze maken plannen om samen door Europa te gaan trekken en hebben geoefend met rugzakken.

[Lorelai and Rory walk into Luke's Diner]
 [they drop their backpacks on the floor]
 RORY: I've never known such pain.
 LORELAI: We are so not walking around Europe with those annoying things on our backs.
 RORY: But we're backpacking through Europe. How're we gonna do this without backpacks?
 LORELAI: But all the time we've talked about backpacking, I never actually pictured us with backpacks.
 RORY: Well, what were you picturing?
 LORELAI: Spry, accommodating European men with neat moustaches trailing after us, carrying our luggage, hailing taxi cabs, constantly reminding us how beautiful we are.

Uit deze dialoog over rugzakkamperen en uit de opmerkingen over sexy Europese mannen zou je normaal gesproken afleiden dat het om twee vriendinnen gaat.

Zorgen versus verzaken

In een modern vertoog behoort de ouder te zorgen voor zijn kind. Een conflict tussen de zorg van de ouder voor zijn of haar kind en het verzaken van deze zorgtaken wordt in vijf van de 67 verhalen afgerond door het verzaken te bestraffen. Een voorbeeld hiervan is te vinden in de serie *Cold Feet*. David vindt de opvoeding van zijn kinderen de taak van zijn vrouw en het kindermisje. Wanneer David zijn zoontje Josh ophaalt van de crèche komt hij iemand van zijn werk tegen die hem een voorstel doet voor een nieuwe baan. Tijdens het gesprek over werk verliest David Josh uit het oog en deze loopt de weg op. David ziet uiteindelijk kans om Josh net voor een naderende auto weg te graaien. In de slotscène zien we David op straat zitten terwijl hij zijn huilende zoontje probeert te kalmeren.

Gezonde versus abnormale seksuele relaties, liefde versus lust

In negen verhalen ontwikkelt het narratief zich rondom een conflict tussen liefde en lust of gezonde dan wel abnormale seksuele verhoudingen en relaties. Geheel in de traditie die Michel Foucault (1976, 1984) blootlegde krijgen de moderne normen over seksualiteit in televisieverhalen betekenis door afwijkende moderne waarden te laten zien. Een postmodern vertoog over seks ontbreekt nagenoeg.

In de vier verhalen over liefde versus lust wordt seks buiten een serieuze relatie ingekaderd als afwijkend en abnormaal. Geen van de verhalen kent een gelukkig einde. Ze worden afgerond met het verbreken van de relatie of 'het boeten' van de personages voor hun 'seksuele verslaving of obsessie'. In een verhaallijn uit *Sex and the City* heeft Carrie al een tijdje een serieuze relatie met

een bekende politicus. De relatie wordt verstoord als de man vertelt wat zijn seksuele fantasieën zijn. Deze zijn nogal bizar en hoewel Carrie niet in deze fantasieën meegaat, probeert ze haar vriend toch tegemoet te komen door allerlei alternatieven voor te stellen. Terwijl Carrie deze alternatieven aan het opsommen is, verbreekt hij de relatie.

In *Off Centre* wordt een van de mannelijke hoofdpersonen, Mike, geobsedeerd door seks. Mike krijgt een baantje als geluidsman bij pornofilms en is hier helemaal weg van omdat hij zich nu in een 'oase van blote vrouwen' bevindt. Om zijn relatie niet in gevaar te brengen houdt Mike zijn nieuwe baantje angstvallig verborgen voor zijn vriendin. Het relatievertoog presenteert hier de ongebreidelde mannelijke lust als bedreiging voor de 'serieuze relatie'. Het narratief eindigt niet met een nieuw evenwicht, maar met een nieuwe verstoring. Liz komt achter de bezigheden van haar vriendje Mike en de aflevering eindigt met een ruzie tussen de twee.

Uitzondering vormt een verhaal uit de serie *Costa!*, dat afrondt met zowel een postmoderne norm als een moderne norm. Na een korte ontmoeting vraagt Berdien (een gastpersonage) aan Bart (een vast personage) of hij haar wil ontmoeten. Er ontstaat een conflict tussen Berdien die vindt dat je er geen 'big deal' van moet maken (seks als vorm van zelfontplooiing) en Bart die van mening is dat je 'echt verliefd' moet zijn voordat je seks hebt (seks als onderdeel van een serieuze relatie). Uiteindelijk gaan ze ieder hun eigen weg. Berdien vindt iemand die haar postmoderne vertoog deelt en Bart ziet af van de *one-night-stand* omdat hij dit verkeerd vindt.

Overige verhalen

Zes van de 67 verhalen waren moeilijk in te delen in een van de bovenstaande thema's. Het betreft twee verhaallijnen uit de Nederlandse serie *SamSam*, een verhaallijn uit *Keeping up appearances* en drie verhalen afkomstig uit de serie *Seinfeld*. In de series worden uiterst traditionele waarden zichtbaar (het huwelijk houdt je ondanks alles in stand) en in een humoristisch kader geplaatst. De comedy *Seinfeld* steekt het meest nadrukkelijk de draak met moderne waarden. Typerend voorbeeld is een verhaal waarin George's geplande huwelijk met Susan niet doorgaat doordat ze overlijdt aan het dichtlikken van de enveloppen van de huwelijksuitnodigingen. George is opgelucht door haar dood, omdat hij heel erg tegen het huwelijk opzag, maar dit niet durfde te bekennen.

Conclusie: Onconventionele beelden en moderne vertogen

In dit onderzoek zochten wij een antwoord op de vraag waarom reatieseries al meer dan vijftieng jaar aanleiding vormen tot (Amerikaans) onderzoek terwijl de aanleiding tot het onderzoek – ongerustheid over de teloorgang van

het gezin als centrale leefvorm – door die zelfde onderzoeken wordt gerelativeerd.

Onze eerste en voornaamste verklaring is dat de eerder gesignaleerde dominantie van *beelden* van niet-traditionele relatiepraktijken niet automatisch leidt tot de representatie van postmoderne waarden in televisieseries. Niet alleen gezinnen, maar ook vriendengroepen, homostellen en alleenstaande ouders verschijnen op televisie zonder dat de moderne gezinswaarden ter discussie komen te staan (cf. Bernardes 1997; Nardi 1992). Als we de lijn van Cantor en Cantor (1992) en Harrington en Bielby (1991) zouden doortrekken, kunnen we volstaan met de conclusie dat (ook onconventionele) televisierelaties zich in de regel ontwikkelen op een positieve manier en dat de waarden binnen het televisiegezin overwegend modern zijn. In driekwart van de verhalen (76%) ontwikkelde het conflict zich immers uitsluitend binnen een modern vertoog over relaties en sloten de verhalen af met een ‘happy end’ of met een duidelijke veroordeling van de afwijkende postmoderne waarden.

De overheersing van afwijkende leefvormen op televisie in een modern vertoog verklaart de niet aflatende stroom tv-studies naar relatiepraktijken. Dat betekent dat de aanleiding tot onderzoek wordt gevormd door de verontrusting over de zware ondervertegenwoordiging van beelden van traditionele gezinnen op televisie en de dominante aanwezigheid van vriendengroepen en alleenstaande ouders, homoseksuele en lesbische relaties. In de loop van het onderzoek raakt de televisieanalist echter gerustgesteld door de onderliggende moderne relatiewaarden. Het lesbostel uit *Costa!* blijkt uiteindelijk toch te kiezen voor moderne huwelijkse trouw in plaats van postmoderne relatievrijheid.

Toch bevredigt deze conclusie niet helemaal. De *interne* dynamiek van elk afzonderlijk televisieonderzoek kan weliswaar worden verklaard door de discrepantie tussen relatiebeelden en relatiewaarden, maar niet het vijfentwintig jaar voortzetten van dergelijk onderzoek. Wij bieden een aanvullende verklaring. Die schuilt in de specificiteit van het medium televisie en het relatievertoog van de onderzoekers.

De kenmerkende dynamiek van relatiedrama

In tegenstelling tot Amerikaanse televisiestudies vroegen wij ons af of relatieverhalen op televisie door de specifieke aard en eisen van het medium en het genre ‘relatiedrama’ misschien een eigen logica volgen. Hiervoor stelden we al dat in de meeste series sprake is van een discrepantie tussen onconventionele relatiebeelden en moderne relatievertogen. Dat is niet toevallig, maar komt overeen met de eisen die aan een reeks serie worden gesteld. Illustratief is de checklist van Robert Thompson (1996).⁷ Volgens hem breekt een goed relatiedrama met de gevestigde televisieregels, beschikt het over een uitgebreide cast, bevat het meer literaire teksten en een complexer plot en neigt het tot het verbeelden van maatschappelijk gevoelig liggende kwesties. In onze analyse lieten we zien hoe bij het thema vrijheid of gebondenheid juist mannelijke

personages de moderne waarden van trouw, permanentie en behoud van de relatie verdedigen. Vrouwelijke personages claimen in dit relatieconflict juist hun (postmoderne) recht op vrijheid en persoonlijk geluk. Dat juist vrouwen breken met bepaalde relatieconventies, lijkt dan ook niet uitsluitend ingegeven door het streven van series om actueel te zijn en maatschappelijk controversiële kwesties aan te snijden, of de (vaak vrouwelijke) kijker te willen pleziëren. Het lijkt ingegeven door de eisen van het genre om de kijker op het verkeerde been te zetten (cf. d'Acci 1994; Costera Meijer 1991). Televisieseries worden simpelweg spannender om naar te kijken als zij in plaats van hetero stellen, lesbische stellen laten zien met trouwplannen, vrouwen in plaats van mannen laten vreemdgaan, rijke, werkende alleenstaande ouders (m/v) laten zien in plaats van tienermoeders in de bijstand.

De kijker willen boeien is een vereiste van het medium. Dit biedt eveneens een geloofwaardige verklaring voor de televisieverbeelding van het postmoderne ideaal van de *pure relationship*. In de wereld buiten televisie gaat het ideaal van een intieme, gelijkwaardige relatie misschien op als norm voor relaties tussen vrienden, op televisie verschijnt het als ideaal voor de verbeelding van de ouder-kind relatie. Als tv meer op de 'werkelijkheid' zou lijken, zouden ouders hun gezag op televisie vaker laten gelden. Dat zou echter consequenties hebben voor de lengte, de complexiteit en de spanningsboog van de dialogen. Het conflict zou weliswaar sneller zijn opgelost, maar minder interessante televisie opleveren. Omgekeerd zouden conflicten in vriendschappelijke relaties tussen volwassenen juist minder spannend worden als intimiteit en gelijkwaardigheid vanzelfsprekend uitgangspunt vormen.

De eis van spannende televisie verklaart ook de afname van tv-gezinnen ten gunste van vriendschapsnetwerken. Om de kijker te verrassen (binnen een modern vertoog), vervult het kerngezin nog slechts sporadisch de centrale rol in een sitcom. Om overzichtelijk te blijven vraagt de dramatische structuur van series om één vaste relatieconstellatie (Creeber 2001). In reatieseries als *Sex & the City*, *Will & Grace*, *Everwood* en *The Gillmore Girls* lijkt om die reden sprake van een fundamentele verandering in het basispatroon van gezin naar vriendschapsnetwerken.

Boeiende reatieseries kenmerken zich, aldus concluderen wij, door bepaalde genreregels: verrassende combinaties van afwijkende relatievormen in moderne relatievertogen, of moderne wendingen in postmoderne verhaallijnen. Ze breken met gevestigde (moderne) televisieregels, integreren postmoderne plotlijnen, spelen met de (moderne) verwachtingen van de kijker en zoeken voortdurend de grenzen op van de (moderne) vanzelfsprekendheid. Televisie moet – om verrassend te blijven – alsmaar nieuwe grenzen verkennen. Dat gebeurde 25 jaar geleden in legendarische Amerikaanse series als *All in the family* (1971-1979), in de jaren tachtig in de *Cosby Show* (1984-1992), *Cheers* (1982-1993) en *Thirtysomething* (1987-1991), in de jaren negentig in *L.A. Law* (1986-1994) en *Ally McBeal* (1997-2002) en recent in *Desperate*

Housewives (2004-). Onze analyse laat echter ook zien dat televisieseries weliswaar een breed scala aan moderne en postmoderne relatieproblemen erkennen, maar de kijkers vrijwel uitsluitend een moderne oplossing voorhouden. Het moderne romantische liefdesideaal blijft – om de kijker gerust te stellen? – uitgangspunt voor de oplossing van de relatieperikelen. Hierdoor worden kijkers (en onderzoekers) door het plot automatisch meegezogen in een modern vertoog.

De eisen van het medium om de kijker voortdurend te verrassen leiden – binnen een modern vertoog – steeds weer tot nieuwe aanleidingen voor televisieonderzoek. Immers, slechts binnen een modern vertoog fungeert het gezin als norm en de afwijkingen – beelden van alleenstaande ouders, vrienden-groepen en lesbostellen – als ‘onconventioneel’. Tot nu toe neigen Amerikaanse televisieonderzoekers er naar om in een – door mediaconventies gedicteerde – veranderende *vormgeving* van tv-relaties een nieuwe aanleiding te zien voor onderzoek.⁸ Om niet elke keer tot dezelfde – geruststellende – conclusie te komen, zouden de onderzoekers er echter goed aan doen om rekening te houden met de eisen van het genre en het medium. Daarnaast lijkt het zinvol om hun professionele vocabulaire uit te breiden. In een postmodern vertoog is vormgeving namelijk niet zo belangrijk, wat telt is de kwaliteit van de relatie. Maar misschien hebben onderzoekers – in het huidige moralistische tijdsgewricht – helemaal geen belang bij dergelijke adviezen. Met ongerustheid over de impact van televisie kan men zich als onderzoeker immers erg populair maken.

Noten

* Met dank aan Annemarie Mol voor haar verhelderende opmerkingen en de redactie van Sociologie voor het kritisch lezen van eerdere versies van dit artikel.

1 <http://www.lexisnexis.nl/lnn/ln/UvA/>.

2 Nederland 1, Nederland 2, Nederland 3, RTL4, RTL5, SBS6, YORIN, V8 EN NET 5.

3 Soaps zijn in dit onderzoek niet meegenomen vanwege hun afwijkende narratieve structuur. Ziekenhuisseries, politseries etc. zijn niet geanalyseerd, omdat relatieperikelen er in de regel niet het primaire onderwerp vormen.

4 Gedurende drie weken prime-time televisie vormde het kerngezin in slechts drie van de 61 dramaserie de voornaamste leefvorm: *Moeha*, *Kees en Co* en *The Kuhmars at no. 42*.

5 NB. In series *Mr. Bean*, *Schiet mij maar lek*, *Becker* en *Touched by an Angel* staat telkens een andere persoonlijke relatievorm centraal.

6 Het WRR-rapport *Waarden, normen en de last van het gedrag* (2003) beschrijft het verschil tussen waarden en normen als volgt. Waarden zijn ruim en algemeen geformuleerd: rechtvaardigheid, gastvrijheid, gelijkheid, schoonheid etc. Waarden hebben een open horizon, normen juist een gesloten ruimte waarbinnen men moet blijven. Waarden zijn onbegrensd, normen trekken per definitie een grens. Normen en regels zijn verplichtend ten opzichte van gedrag, terwijl waarden door hun ruime uitleg en hun gedragsongespecificeerdheid slechts in morele zin verplichtend zijn.

7 Thompson (1996) noemt de volgende criteria: 1) Het programma moet breken met de gevestigde televisieregels. 2) De serie is gemaakt door mensen die hun sporen elders, in de regel als filmmaker hebben verdiend. 3) Het programma trekt een elitair, goed opgeleid, stedelijk georiënteerd en jong publiek aan. 4) De serie heeft vaak een conflictueus verleden. 5) Het heeft een uitgebreide cast die garant staat voor een groot aantal verschillende plotlijnen. 6) Kwaliteitstelevisie wordt gekenmerkt door een geheugen. Vaak verwijst het naar eerdere afleveringen en soms zelfs eerdere seizoenen. 7) Kwaliteitsseries doorbreken genre-indelingen of mixen verschillende genres. 8) Ze bevatten meer literaire teksten en een complexer plot. 9) Ze doen een beroep op de culturele bagage en competenties van de kijker door zelfreflexiviteit en verwijzingen naar andere series en/of andere vormen van populaire cultuur. 10) Kwaliteitsseries neigen tot het verbeelden van maatschappelijk gevoelig liggende kwesties. 11) Ze streven naar realisme. 12) De voornoemde kwaliteiten worden als zodanig door critici herkend en gewaardeerd en leveren prijzen op.

8 Sociologen lijken beter in staat om te redeneren vanuit verschillende relatievertogen. Vergelijk bijvoorbeeld de analyses van Cuyvers (2001) en Latten (2001). Zo concludeert Cuyvers (2001) op basis van gegevens van het CBS dat de toegenomen keuzevrijheid van individuen een relatief traditionele situatie heeft opgeleverd op het gebied van relatie- en gezinsvorming. Hoewel meerdere fasen van relaties en alleenstaand zijn elkaar opvolgen in een mensenleven, blijft het ideaal van het zoeken van en leven met een partner belangrijk. Latten (2001) komt echter op basis van dezelfde gegevens tot de tegengestelde conclusie van een culturele revolutie voor wat betreft de normen ten aanzien van relatie en gezin. Een toegenomen individuele betekenisgeving zou volgens hem een toenemende 'cultuur van relatieverbreking' tot gevolg hebben.

Literatuur

- Beck, U. en E. Beck-Gernsheim (1995) *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press.
- Bernardes, J. (1997) *Family studies: An introduction*. London: Routledge.
- Bielby, D.D. en C.L. Harrington (1991) 'The mythology of modern love: Representations of romance in the 1980s'. *Journal of popular culture* 24, 129-144.
- Brink, G. van den, (1997) *Hoge eisen, ware liefde: De opkomst van een nieuw gezinsideaal in Nederland*. Utrecht: NIZW Uitgeverij.
- Brink, G. van den, (2004) *Schets van een beschavingsoffensief: Over normen, normaliteit en normalisatie in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- De Bruin, E. (2005) 'De harde waarheid over geluk'. *NRC Handelsblad* 12-2-2005.
- Buckingham, D. en S. Bragg (2003) *Young people, media and personal relationships*. Scientific Report commissioned by ASA, BBFC, BBC, BSC, ITC. http://www.asa.org.uk/NR/rdonlyres/AAC9A328-6525-4164-B2FA-FA5C86C5B52E/0/ASA_Young_people_media_personal_relationships_Nov_2003.pdf retrieved: March 2005.
- Busscher, J. (2005) 'Eigenlijk... wil ik een massagesalon: Doe wat je ambieert meteen, daagt Jeroen Busscher uit.' *De Volkskrant* 29-1-2005, p. B5.
- Cantor, M.G. en J.M. Cantor (1992) *Prime-Time television, content and control*. Beverly Hills/California: Sage Publications.
- Centraal bureau voor de statistiek: *Particuliere huishoudens naar samenstelling en grootte*. (2004, juli). Gedownload op 26 juli 2004 van <http://statline.cbs.nl>.
- Chambers, D. (2001) *Representing the family*. London: Sage Publications.
- Comstock, J. en K. Stryzewski (1990) 'Interpersonal interaction on television: Family conflict and Jealousy on prime-time'. *Journal of broadcasting & Electronic Media* 34, 263-282.

- Costera Meijer, I. (1991) Golden Gays en L.A. 'Lesbo's: Populaire lesbische en homoseksuele televisiebeelden' In: I. Costera Meijer, J.W. Duyvendak en M.P.N. van Kerkhof. *Over normaal gesproken: Hedendaagse homopolitiek*. Amsterdam: Schorer, 18-32.
- Creeber, G. (2001) *The Television Genre Book*. London: British Film Institute.
- Cuyvers, P. (2001) 'Toet mem'. In: J. Garssen, P. de Beer, P. Cuyvers en A. de Jong (red.) *Samenleven: Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*. Voorburg: Centraal Bureau voor Statistiek, 199-209.
- D'Acci, J. (1994) *Defining Women: Television and the case of Cagney and Lacey*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Douglas, W. (2001) 'Subversion of the American Television Family'. In J. Bryant en J.A. Bryant (eds.) *Television and the American Family*. London: LEA, 228-244.
- Evans, M. (2003) *Love: An Unromantic Discussion*. Cambridge: Polity Press.
- Fiske, J. (1987) *Television Culture*. London: Routledge.
- Fowles, J. (1999) *The case for television violence*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Foucault, M. (1971) *De orde van het vertoog*. Meppel: Boom.
- Fudge Albada, K. (2000) 'The Public and the Private Dialogue About the American Family on Television'. *Journal of Communication* 50, 79-110.
- Gerbner, G. (1985) 'Mass Media Discourse: Message System Analysis as a Component of Cultural Indicators'. In: T.A. van Dijk (ed.) *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. Berlin: Walter de Gruyter, 13-25.
- Greenberg, B.S., N.L. Buerkel-Rothfuss, K. Neuendorf en C.K. Atkin (1980) 'Three seasons of family role interactions'. In: B.S. Greenberg (ed.) *Life on television: Content analyses of U.S TV drama*. Norwood/NJ: Ablex, 161-172.
- Giddens, A. (1992) *The transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern societies*. Cambridge: Polity Press.
- Heintz, K.E. (1992) 'Children's favorite television families: A descriptive analysis of role interactions'. *Journal of Broadcasting and Electronic Media* 36, 443-451.
- Hutcheon, L. (1989) *The politics of postmodernism*. London: Routledge.
- Hulscher, M. (2004) 'Sex and the City'. *Algemeen Dagblad*, 6-12-2004.
- Jamieson, L. (1998) *Intimacy: personal relationships in modern society*. Cambridge: Polity Press.
- Latten, J. (2001) 'Pantha rhei'. In: J. Garssen, J. de Beer, P. Cuyvers en A. de Jong (red.) *Samenleven: nieuwe feiten over relaties en gezinnen*. Voorburg: Centraal Bureau voor Statistiek, 211-220.
- Jong, W. de (2004) 'Sex and the City'. *De Volkskrant* 1-12-2004.
- Mol, A. (2000) 'Dit is geen programma: Over empirische filosofie'. *Krisis* 1 (1) 6-26.
- Mol, A. (2004) 'Klant of zieke? Markttaal en de eigenheid van de gezondheidszorg'. *Krisis* 5 (3) 3-25.
- Nardi, P.M. (1992) *Men's Friendships*. Newbury Park: Sage.
- Nederlandse Gezinsraad (1997) *Alleen of samen? Individu en gezin in de toekomst*. Den Haag: NGR/CBS.
- Nederlandse Gezinsraad (2001) *Samenleven: Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*. Den Haag: NGR/CBS.
- Panhuis, B. van (2004) 'Internationale opinie'. *Trouw* 10-12-2004.
- Perse, E.M., C. Pavitt en C. Burggraf (1990) 'Implicit theories of marriages and evaluations of marriage on television'. *Human Communication Research* 16, 387-408.
- Porter Abbott, H. (2002) *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge: University Press.

- Robinson, J.D. en T. Skill (2001) 'Five decades of Families on Television: From the 1950s through the 1990s'. In: J. Bryant en J.A. Bryant (eds.) *Television and the American Family*. London: LEA Publishers, 139-161.
- Segrin, C. en R.L. Nabi (2002) 'Does Television Viewing Cultivate Unrealistic Expectations About Marriage?' *European Journal of Communication* 52, 47-263.
- Signorielli, N. (1991) 'Adolescents and ambivalence toward marriage: a cultivation analysis'. *Youth and society* 23, 121-149.
- Signorielli, N. en M. Morgan (2001) 'Television and the Family: The Cultivation Perspective'. In: J. Bryant en J.A. Bryant (eds.) *Television and the American Family*. London: LEA Publishers, 333-351.
- Skill, T. en J.D. Robinson (1994) 'Four decades of family on television: A demographic profile, 1950-1989'. *Journal of Broadcasting and Electronic Media* 38, 449-464.
- Skill, T., J. Robinson en S. Wallace (1987) 'Portrayal of Families on Prime-Time tv: Structure, Type and Frequency'. *Journalism Quarterly* 64, 360-367, 398.
- Skill, T. en S. Wallace (1990) 'Family interactions on prime-time television: A descriptive analysis of assertive power interactions'. *Journal of broadcasting & Electronic Media* 34, 243-262
- Smalbrugge, M. (2004) 'Feest van de ontmaskering'. *Trouw*, 24-12-2004
- Stacey, J. (1999) 'Virtual social science and the politics of family values in the United States'. In: G. Jagger en C. Wright. *Changing Family Values*. London: Routledge, 185-205.
- Stacey, J. (1990) *Brave New Families*. New York: Basic Books.
- Strom Larson, M. (1993) 'Family communication on prime-time television'. *Journal of broadcasting and Electronic media* 37, 349.
- Stuiver, S. (2005) 'Moderne single is niet hip maar eenzaam'. *Trouw* 12-3-2005
- Thompson, R.J. (1996) *From Hill Street Blues to ER: Television's Second Golden Age*. New York: Continuum.
- Thwaites, T., L. Davis en W. Mules (2002) *Introducing cultural and media studies: A semiotic approach*. Basingstoke: Palgrave.
- Vos, C. (2003) 'Voor de dood ons scheidt'. *Volkskrant Magazine* 24-5-2003.
- Weeda, I. (1982) *Ideaalbeelden rond leefvormen: variatie in denken over huwelijk, gezin en andere leefvormen*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid WRR (2003) *Waarden, normen en de last van het gedrag*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wetherell, M. en J. Potter (1988) 'Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires'. In: C. Antaki (ed.) *Analysing Everyday Explanation: A Casebook of Methods*. London: Sage Publications.
- Wierenga, M. (2004) 'Single-bestaan glossy? Eerder kil'. *De Volkskrant* 30-12-2004
- Wilterdink, N. en B. Van Heerikhuizen (1993) *Samenlevingen: een verkenning van het terrein van de sociologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Zwaan, T. (1996) 'Het omstreden gezin'. In: M. Bovens en A. Hemerijck (red.) *Het verhaal van de moraal: Een empirisch onderzoek naar de sociale inbedding van morele bindingen*. Amsterdam: Boom, 26-47.